

PASISAVINANT MAŽĄJĄ LIETUVĄ. VIENIJANČIOS KOLEKTYVINĖS ATMINTIES KONSTRAVIMAS LIETUVOJE TARPUKARIU

Dangiras Mačiulis

ABSTRACT

The article analyzes the aspiration of the interwar political and cultural elite of Lithuania to turn Klaipėda Region acquired in 1923 into integral part of the state of Lithuania by construing collective memory that would unify Lithuania Minor and Major. The attention is focussed exclusively on the initiatives whose authors were the political and cultural elite of Lithuania that identified itself with the tradition of Lithuania Major.

KEY WORDS: collective memory, Lithuanian nationalism, Lithuania Minor, Rambynas, Martynas Jankus.

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas tarpukario Lietuvos politinio ir kultūrinio elito siekis 1923 m. įgytą Klaipėdos kraštą paversti integralia Lietuvos valstybės kūno dalimi, konstruojant Didžiąją ir Mažąją Lietuvos vieni-jančią kolektyvinę atmintį. Dėmesys fokusuojamas išimtinai į tas iniciatyvas, kurių autorius pirmiausia buvo lietuvių politinis ir kultūrinis elitas, identifikavęsis su didlietuviškąja (Didžiosios Lietuvos) tradicija.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kolektyvinė atmintis, lietuvių nacionalizmas, Mažoji Lietuva, Rambynas, Martynas Jankus.

Dr. Dangiras Mačiulis,

Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: dangirasmaciulis@yahoo.com

1919 m. Šv. Kazimiero draugijos leidykla Kaune išleido Antano Alekno „Lietuvos istorijos“ „praplatingą laidą“. Lyginant su ankstesnėmis laidomis veik dvigubai platesnis Lietuvos istorijos naratyvas iki 4-ojo dešimtmečio vidurio buvo pagrindinis istorijos vadovėlis lietuviškose vidurinėse mokyklose. A. Alekna, pasakodamas apie „lietuvių kilmės tautas žiloje senovėje“, pastarąsias suskirstė „į keturias šakas“, kurios „nuo neatmenamų laikų“ gyveno „Baltijos jūros pakraščiuose, tarp Vyslos ir Dauguvos“: prūsus, jotvingius, lietuvius ir latvius. Patikslinta, kad prūsai gyveno tarp Vyslos ir Priegliaus upių, o lietuvių (žemaičių) žemės prasidėdavusios į šiaurę nuo Priegliaus¹. Lietuvos istoriją lydėjo priedas, kuriame labai trumpai buvo apžvelgiama Mažosios Lietuvos (lietuvių bendruomenės, gyvenančios tarp Priegliaus ir Nemuno bei Klaipėdos krašte – šią erdvę autorius dar vadino ir Prūsų Lietuva) bei lietuvių bendruomenės JAV istorijos. Mažosios Lietuvos, kaip etninės lietuvių žemės, aprašyme akcentuoti keli momentai – lietuvių autochtoniškumas šiose žemėse ir sena lietuvių bendruomenės kovos už savo gimtosios kalbos teises tradicija. „Lietuvos istorija“ baigėsi „Svarbesnių atsitikimų chronologija“, kurioje tarp išvardytų svarbiausių Lietuvos istorijos datų buvo tik viena, tiesiogiai susijusi su Mažąja Lietuva – 1547 m. išleista „pirmoji lietuviška knyga (Prūsų Lietuvoje)“, o jos autorius Martynas Mažvydas buvo vienintelė raiški su Mažąja Lietuva siejama istorinė figūra.

Tai, kad A. Alekno „Lietuvos istorija“ lydėjo priedas su Mažosios Lietuvos istorija, reiškia, jog mažlietuviai laikyti tokia pat lietuvių tautos dalimi kaip ir didlietuviai, tačiau kartu taip konstatuota ir iš esmės skirtinga mažlietuvių ir didlietuvių bendra praeitis. Viena vertus, būta realių bendros praeities skirtumų, kita vertus, siekta nacionalistinio, didlietuvius ir mažlietuvius į bendrą „tautos

¹ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1919, p. 3–4.

kūną“ vienijančio, kolektyvinės praeities naratyvo, kuris virstų realiu mažlietuvių ir didlietuvių lietuvišką tapatybę liudijančiu dėmeniu. Lietuviško nacionalizmo idealą – nacionalinės valstybės projektą – tarpukariu įkūnijančiam lietuvių politiniam ir kultūriniam elitui teko sukti galvą, kaip išspręsti dilemą, kad bendra praeitis virstų mažlietuvius ir didlietuvius vienijančiu tapatybės dėmeniu. Vienu iš šios problemos sprendimo būdų tapo bendros kolektyvinės atminties konstravimas.

Šiame straipsnyje ir bandoma apžvelgti lietuvių politinio bei kultūrinio elito pastangas tarpukariu Lietuvoje konstruoti Didžiąją ir Mažąją Lietuvos vienijančią kolektyvinę atmintį. Dėmesį sutelksime išimtinai į didlietuviškas iniciatyvas – tas, kurios gimė laikinojoje sostinėje, o jų autoriai pirmiausia galvojo apie tai, kaip Klaipėdos kraštą paversti integralia Lietuvos valstybės dalimi, konstruojant didlietuvius ir mažlietuvius vienijančią kolektyvinę atmintį.

I

1919 m., kai dar tik viltasi, jog pasirašius Versalio taikos sutartį Mažosios Lietuvos dalis dešiniajame Nemuno krante (Klaipėdos kraštas) taps integralia Lietuvos valstybės dalimi, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos etninis bendrumas įrodinėtas iš esmės vienu argumentu – bendra lietuvių kalba. Bendros kilmės ir praeities, transformuojamos į bendrą kolektyvinę atmintį, potencialu etniam Mažosios ir Didžiosios Lietuvos bendrumui teigti tuomet iš esmės nesinaudota, nes tokios bendros kolektyvinės atminties tarsi ir nebuvo. Tiksliau tariant, bendra praeitis regėta tokia tolima ir neraiški, jog atrodė keblu būsiant rasti tai, ką būtų galima paversti bendromis Didžiąją ir Mažąją Lietuvą vienijančiomis atminties vietomis. Tiek mažlietuvių, tiek ir didlietuvių kolektyvinės atmintys buvo savitos, mažai bendro turinčios. Pavyzdžiui, didlietuvių kolektyvinėje atmintyje raiškūs Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vaizdiniai mažlietuviams iš esmės buvo svetimi. Tiesa, buvo istorinių figūrų, kurios potencialiai galėjo atlikti Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kolektyvines atmintis vienijančią funkciją, pavyzdžiui, jau minėtas pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas ir Kristijonas Donelaitis. Svarbu tai, kad šias mažlietuvių asmenybes siejo nuopelnai tam, kas laikyta raiškiausiu etninę bendruomenę vienijančiu elementu – lietuvių kalbai.

Susidomėjimas K. Donelaičio asmenybe nuo pat pradžių lydėjo XIX a. pabaigoje prasidėjusį lietuvių „tautinį atgimimą“, kurio pradžią simboliškai ženklino 1883 m. Mažojoje Lietuvoje pradėta leisti „Aušra“. Pirmaisiais leidimo metais laikraštyje buvo išspausdintas Jono Šliūpo straipsnis apie K. Donelaitį, kurį autorius parengė remdamasis savo paskaita, skaityta tais pačiais metais Rygos giedotojų draugijoje „Aušra“². 1883 m. J. Šliūpas Rygoje perskaitė iš viso dvi K. Donelaičiui skirtas paskaitas – vasario 7 d. pasakojo apie rašytojo asmenybę, literatūrinį palikimą ir jo reikšmę lietuvių literatūrai, o kovo 6 d. skaitė „Metų“ ištraukas. Iš pirmo žvilgsnio K. Donelaitis aušrininkams tarsi pretendavo į atminties vietos statusą lietuvių nacionalinio judėjimo konstruojamoje kolektyvinėje lietuviškojo etnos atmintyje, kuri turėjo padėti konsoliduoti imperijų sienų padalintą etnosą, tačiau išties padėtis buvo keblesnė. Lietuvių nacionaliniam judėjimui (kaip ir kitiems nacionaliniams judėjimams) kolektyvinė atmintis buvo tam tikras instrumentas, kuriuo, viena vertus, konstruotas kolektyvinis tautos identitetas, o kita vertus, jis tarnavo kultūrinei ir politinei tautos emancipacijai. Didinga praeities – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo galybės ir herojiškų kunigaikščių žygių – priminimas turėjo kelti etninės bendruomenės narių savivertę, žadinti nacionalinio pasididžiavimo jausmą. Todėl „Aušroje“ pasakota apie LDK laikus menančius piliakalnius, spausdinti lenkų romantikų kūrinių apie Lietuvos kunigaikščius vertimai ir t. t. Tačiau

² J. K. Sz. Apgulmi rasztu skiriai. *Dunalaitis. Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 203–208.

lietuvių nacionaliniam judėjimui kolektyvinė atmintis buvo tik vienas iš tapatybės dėmenų, be to, ne pats svarbiausias.

Svarbiausias tapatybės dėmuo buvo etnosą jungusi kalba – jai aušrininkai skyrė daugiausia dėmesio, tad didingos lietuvių praeities vaizdinius aušrininkai naudojo ne tiek konstruodami kolektyvinę tapatybę, kiek laikė juos pagalbiniu instrumentu įtvirtinant kalbos, kaip tapatybės dėmens, reikšmę. Trumpai tariant, herojiškos tautos praeities reikėjo pirmiausia tam, kad etninės bendruomenės narys nesibodėtų bendruomenės kalbos, kad didžiuotųsi kalbąs ta pačia kalba, kuria kalbėjo Lietuvos didieji kunigaikščiai Gediminas, Kęstutis, Vytautas. Šiame kontekste K. Donelaitis, kaip lietuvių grožinės literatūros pradininkas, buvo istorinė figūra, kuri tarnavo ne tik (ar ne tiek) kolektyvinei atminčiai, bet ir (arba kiek) bendrai kalbai, kaip kolektyvinės tapatybės dėmeniui, stiprinti. Apskritai K. Donelaičio vaizdinys lietuvių kolektyvinėje atmintyje tiek iki Pirmojo pasaulinio karo, tiek tarpukariu nebuvo raiškus – ir jis, ir pirmosios lietuviškos knygos autorius M. Mažvydas buvo veikiau istoriniai faktai lietuvių kultūros istorijoje nei vaizdiniai kolektyvinėje atmintyje. Manytume, kad M. Mažvydui ir K. Donelaičiui tapti raiškiais kolektyvinės atminties vaizdiniais sutrukdė ir pastarųjų religinė tapatybė – jie buvo protestantų dvasininkai, ką katalikiškasis Lietuvos politinis ir kultūrinis elitas, konstravęs kolektyvinę atmintį, suprantama, laikė minusu.

1919 m. birželio 28 d. pasirašyta Versalio taikos sutartis užbaigė Pirmąjį pasaulinį karą. Toji sutartis, nulėmusi naujas valstybių sienas, toli gražu nepateisino daugiau kaip prieš metus nepriklausomybę deklaravusios Lietuvos politinio elito teritorinių lūkesčių, įskaitant ir susijusių su lietuvių etninėmis žemėmis buvusioje Vokietijos imperijoje. Pagal Versalio taikos sutartį, Vokietija prarado dalį Mažosios Lietuvos – Klaipėdos kraštą, tačiau Lietuvai jo perduoti niekas neskubėjo, ir kraštą Antantės pavedimu valdė Prancūzija. Lietuva nuogaštavo, kad į jos teritorines pretenzijas Klaipėdos krašte Antantė neatsižvelgs, todėl 1923 m. sausį inscenizavusi sukilimą jėga prisijungė Klaipėdos kraštą, autonomijos pagrindais tapusį Lietuvos valstybės dalimi. Tai iš dalies patenkino Lietuvos politinio elito siekį vienos valstybės ribose suvienyti Didžiąją ir Mažąją Lietuvos. Klaipėdos prijungimo metu, Lietuvos viešajame diskurse grindžiant neišardomus Mažosios ir Didžiosios Lietuvos saitus, buvo prisimintas ir bendros praeities argumentas: prabilta apie „istorinės tiesos“ atkūrimą – lietuvių išsivadavimą „iš amžius trukusios vokiečių vergovės“ ir netgi bandyta oficiozo puslapiuose „brolius klaipeikiškius“ padrašinti herojiškos lietuviškos praeities vaizdiniais, raginant prisiminti „garbingus Kęstučio laikus“³. Tuomet toks apeliavimas į bendrą kolektyvinę atmintį tebuvo epizodinis.

Prijungus Klaipėdos kraštą, 3-iajame dešimtmetyje spaudoje kartkartėmis pasirodydavo priminimų, jog Klaipėdos kraštas – tai tik dalis Mažosios Lietuvos, kad vokiečių rankose tebelieka „užgriebtas mums gražus, didelis ir tikrai lietuviškas miestas Tilžė“. Raginta kovoti su vokietinimu ir nepamiršti, „kad Tilžės kraštas, išveržtas mums smurtu keletas šimtų metų, tebėr dar mūsų kraštas ir kad mes tame krašte turime pasiekti tų teisių, kurios pridera mums, kaip to krašto šeimininkams!“⁴.

1927 m. „Trimate“ buvo išspausdintas „laiškas iš Rytprūsių“, kuriame priekaištauta, kad „visų labiau pamiršta tautos dalis dabar bus bene Prūsų lietuviai, Mažosios Lietuvos židinys“, ir priminta, jog „ilgą laiką Tilžė buvo visos mažosios Lietuvos (su Klaipėdos kraštu) centras. [...] Tilžė buvo kurį laiką ir literatūrinis lietuvių tautos atgimimo centras, ypač lietuvių spaudos draudimo metu“, kur Vydūnas lieka „budrioj lietuviybės sargyboj Tilžėj“ ir „vienu savo ten buvimu simbolizuoja Prūsų lietuvių anapus Nemuno priklausomybę prie bendros lietuvių tautos“⁵. 4-ajame dešimtmety-

³ TURČINSKIS, J. Broliams Klaipeikiškiams. *Lietuva*, 1923 01 16, p. 2.

⁴ MILLERAT, J. Nepamirškime Tilžės! *Trimitas*, 1924, Nr. 201, p. 3–4.

⁵ RI. Prūsų lietuviai ir jų vargai (Laiškas iš Rytprūsių). *Trimitas*, 1927, Nr. 10, p. 298.

je šių nedrausių pretenzijų į anapus Nemuno esančias mažlietuvių žemes nebeliko – valdžia sergėjo, kad tai netaptų konflikto su Vokietija priežastimi. Kita vertus, Lietuvos elitui pirmiausia rūpėjo išspręsti Klaipėdos krašto problemas.

Klaipėdos krašto įgijimas Lietuvos politiniam ir kultūriniam elitui pateikė naują iššūkį – šį kraštą paversti ištis integralia Lietuvos valstybės dalimi. Įveikti šį iššūkį buvo sudėtinga dėl autonominio Klaipėdos krašto statuso. 1925 m., pabrėždamas krašto integracines problemas, „Trimitas“ rašė: „Daugiau kaip du metu jau jokia siena nebeskiria Didžiosios ir Mažosios Lietuvos. Esame piliečiai vienos valstybės. [...] Tačiau gyvenimo tikrenybė mums rodyte rodo ką kitą. Ta tikrenybė rodo, kad šiais metais mes esame daug toliau nuo Klaipėdos lietuvių visuomenės negu 1920 ar 1922 m., kuomet mes su tokiu dideliu entuziazmu susitikdavom Kaune ir Klaipėdoj per mūsų ir jų ruošiamas ekskursijas.“ Visa tai lydėjo raginimas netgi kurti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susiartinimo draugiją, kuri ne tik artintų didlietuvius su mažlietuviiais, bet ir taptų kovos su germanizacija Klaipėdos krašte instrumentu⁶. Politinis elitus buvo priverstas ieškoti instrumentų, kurie padėtų kraštą organiškai integruoti į valstybės kūną. Vienu iš tokių potencialių instrumentų galėjo tapti bendros kolektyvinės atminties didlietuviams ir mažlietuviams konstravimas. Juolab tokių bandymų jau būta gerokai anksčiau.

XIX a. 8–9-uoju dešimtmečiais Prūsijos Lietuvoje mažlietuvių visuomenės veikėjai ieškojo būdų išlaikyti etninį savitumą Vokietijos asimiliacinės politikos akivaizdoje. Mažlietuvių atminties kultūrą tyrinėjantis Vasilijus Safronovas už savo etninio savitumo išsaugojimą kovojusioje mažlietuvių visuomenėje išskyrė tuo metu susiformavusias dvi raiškias etninius interesus gynusias socialines grupes. Pirmoji grupė siekė atkurti buvusią tvarką, tai suvokdama pirmiausia kaip lietuvių kalbos teisių viešojoje erdvėje atkūrimą. Šios grupės interesai iš esmės ribojosi Prūsų Lietuvos erdve. Antrosios grupės (ši, lyginant su pirmąja, buvo kur kas mažesnė, o jos įtaka nedidelė) pozicija buvo gerokai radikalesnė – ją ženklino didlietuvių visuomenėje tvyrojusios etninės emancipacijos idėjos, o ir pati Lietuvos samprata peržengė Prūsų Lietuvos ribas – Lietuva jiems buvo visa lietuvių etninėmis žemėmis laikoma erdvė. Šios grupės atstovai palaikė artimus ryšius su didlietuvių veikėjais ir savo nuostatas Prūsų Lietuvoje siekė įtvirtinti kurdama mažlietuviams naują tautinį naratyvą, kurio rašymas buvo grįstas didlietuvių nacionalinio judėjimo propaguojamu istoriniu naratyvu. Iš esmės tai buvo bandymas didlietuvių nacionalinės istorijos naratyvą adaptuoti Mažajai Lietuvai. Į Prūsijos lietuviams pritaikytą lietuviškąjį istorinį pasakojimą vienokia ar kitokia forma buvo bandoma integruoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos elementus⁷. Galima net išskirti kelis konkrečius simbolius, kuriuos, perteikdami LDK istoriją, šio naratyvo autoriai stengėsi priartinti prie Prūsijos lietuvių. Tai – Lietuvos didieji kunigaikščiai Vytautas, Kęstutis, Žalgirio mūšis⁸. Silvos Pocytės teigimu, bandymas kai kuriuos didlietuvių kolektyvinės atminties vaizdinius perkelti į mažlietuvių terpę raiškiausiai buvo matyti vienos iš mažlietuvių draugijų – Lietuvininkų susivienijimo Prūsijoje – veikloje⁹.

Greta bandymo kai kuriuos didlietuvių kolektyvinės atminties vaizdinius perkelti į mažlietuvių terpę būta ir atvirkštinio proceso, kai Mažosios Lietuvos istorines asmenybes siekta paversti didlietuvių kolektyvinės atminties savastimi. Tai išryškėjo rengiantis 1914 m. paminėti Kristijono Do-

⁶ MARCINKEVIČIUS, A. Artinkimės su Mažąja Lietuva. *Trimitas*, 1925, Nr. 41, p. 1331–1332.

⁷ SAFRONOVAS, V. Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpudvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. V. SAFRONOVAS, N. STRAKAUSKAITĖ, L. MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 76–77.

⁸ *Ibid.*, p. 82.

⁹ POCYTĖ, S. *Mažlietuvių Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002, p. 263.

nelaičio 200-ąsias gimimo metines ir šia proga Rambyne pastatyti paminklą. Idėja sulaukė plataus pritarimo tiek mažlietuvių, tiek didlietuvių visuomenėje – 1913 m. Mažajoje Lietuvoje sudarytame paminklo K. Donelaičiui statyti komitete greta mažlietuvių būta ir didlietuvių, ir JAV lietuvių atstovų. Tačiau įkūnyti šią idėją sutrukdė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas¹⁰.

Bendros Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kolektyvinės atminties kūrimas 3-iojo dešimtmečio Lietuvoje nebuvo pirmaeilį priemonių sąrašė, tačiau pats Klaipėdos krašto įgijimo faktas pirmo minti apie tokį projektą, nes Lietuvoje minimų datų kalendorių papildė nauja atmintina diena – sausio 15-oji, minėta kaip Klaipėdos atgavimo šventė, kuri vadinta „Klaipėdos atvadavimo“, „Klaipėdos išsivadavimo“ ar „Klaipėdos krašto prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos“ švente. Ši diena potencialiai galėjo būti paversta bendrą Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kolektyvinę atmintį kuriančia atminties vieta.

Klaipėdos atgavimo diena, simbolizavusi neišardomus Didžiosios ir Mažosios Lietuvos etnius saitus, buvo pradėta minėti iškart nuo pirmųjų Klaipėdos krašto prijungimo metų. Nors ši diena tarpukariu nebuvo įtraukta į jokių oficialių švenčių ar atmintinių dienų sąrašą, dėmesio jai kasmet netrūko. Tiesa, iki 4-ojo dešimtmečio tai buvo daugiau lokali Klaipėdos krašto šventė ir tik 4-ajame dešimtmetyje ji įgijo išties raiškų nacionalinį pobūdį – iš esmės tai prasidėjo nuo 1933 m., kai visoje Lietuvoje buvo plačiai ir iškilmingai paminėtas Klaipėdos „atgavimo“ dešimtmetis¹¹. Tuomet valdžios oficiozo puslapiuose istorikas Ignas Jonynas Klaipėdos krašto „išsvetimųjų valdžios atvadavimą“ pavadino vienu iš trijų svarbiausių naujųjų laikų Lietuvos istorijos įvykių – greta „tautinio atgimimo“ pradžią ženklusio „Aušros“ pasirodymo 1883 m. ir Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 1918 metais¹².

Nuo 1933 m. Klaipėdos krašto „atgavimo“ diena jau buvo tradiciškai iškilmingai minima visoje šalyje, o pagrindinės ceremonijos vykdavo Klaipėdoje ir laikinojoje sostinėje – centriniame tarpukario Lietuvos kolektyvinės atminties lauke – Karo muziejaus sodelyje. Pagrindinis šventės tikslas buvo parodyti, jog Klaipėdos kraštas (nepaisant autonominio statuso) yra integrali Lietuvos valstybės teritorijos, o jos gyventojai – lietuvių tautos dalis. Šia mintimi būdavo persmelktos iškilmių proga sakomos prakalbos ir skaitomos paskaitos. Klaipėdos „atgavimo“ šventės aktualumą 4-ajame dešimtmetyje lėmė augęs Vokietijos revanšizmas Klaipėdos krašto atžvilgiu, kuris ėmė sparčiai progresuoti nacistams Vokietijoje atėjus į valdžią. Į nuo 1933 m. stiprėjusią revanšistinę propagandą Lietuvoje buvo tarsi simboliškai atsakoma veik tolydžiai augusiu Klaipėdos krašto „atgavimo“ dienos minėjimo mastu. Visa tai lydėjo ir pokyčiai propagandiniame šios šventės diskurse – iškilmių metu imta daugiau dėmesio skirti Klaipėdos krašto istorijai ir nebeapsiribota 1923 m. įvykių prisiminimu, bet gręžtasi į ankstesnę Klaipėdos krašto praeitį. Tuomet Klaipėdos krašto (ar Mažosios Lietuvos) istorijos naratyvo nuo seniausių laikų prirėkė siekiant raiškiai parodyti, kad lietuviai yra Mažosios Lietuvos autochtonai, kurie, nepaisant to, jog dėl istorinių aplinkybių kelis šimtmečius gyveno „atskirti nuo tautos kamieno“, „niekuomet nebuvo nustoję jaustis priklausą vienai gyvos lietuvių tautos šeimai“¹³. Pavyzdžiui, 1934 m. Klaipėdos krašto „atgavimo“ iškilmių metu pasakytoje kalboje krašto gubernatorius Jonas Navakas teigė, esą „jau karaliaus Mindaugo laikais nadruviai, skalviai, sudavai ir kiti, pajutę, kad yra atėjusi valanda tautiškai vienybei realizuoti, savo narsių vadų vedami, sukilo prieš tuos, kurie ryžosi, nors ir kryžiaus vardu, lietuvių tautos siekimams kelią pastoti ir jų laisvę pagrobti. Vytauto Didžiojo laikais per kelis kartus nadruviai,

¹⁰ Ibid., p. 110–116.

¹¹ Visa Lietuva gražiai minėjo Klaipėdos laisvės dešimtmetį. *Lietuvos aidas*, 1933 01 16, p. 2.

¹² JONYNAS, I. Iš Klaipėdos krašto istorijos. *Lietuvos aidas*, 1933 01 16, p. 3–4.

¹³ Klaipėdos kraštas jau yra įaugęs į Lietuvos Valstybę. *Lietuvos aidas*, 1934 01 16, p. 1.

skalviai ir kiti, jausdamiesi priklausą vienai lietuvių šeimai, ryžosi svetimųjų jungą nublokšti [...] Nustojus lietuvių tautai savo valstybiniu gyvenimu gyventi, lietuviai: nadruviai, skalviai, sambai, sudavai, aukštaičiai ir žemaičiai nenustojo vilties savo tikslą atsiekti, nenustojo jautęsi priklausą vienai šeimai“, todėl kiekviena pastanga atkurti valstybingumą esą „visuomet rasdavusi atgarsį visuose lietuviuose“¹⁴. Panašios mintys skambėjo ir vėlesnių Klaipėdos krašto „atgavimo“ metinių progomis įrodinėjant Didžiosios ir Mažosios Lietuvos integralumą.

Progresuojanti įtampa santykiuose su Vokietija dėl pastarosios revanšizmo tarsi „pažadino“ lietuvių kolektyvinėje atmintyje kovų su kryžiuočiais vaizdinius – 1933 m. lietuvių spauda staiga prisiminė pirmojo kryžiaus žygio į Lietuvą 700 metų jubiliejų, kurį pateikė ir kaip pirmosios lietuvių pergalės prieš kryžiuočių agresiją liudijimą – taip lietuvių visuomenė buvo drąsinama vokiečių revanšizmo akivaizdoje¹⁵. Raiškiausiu nacistų revanšistinių siekių Klaipėdos krašte įrodymu turėjo tapti 1934–1935 m. teismo procesas prieš Klaipėdos krašto organizacijų veikėjus – vadinamoji Neumanno ir Sasso byla. Vykstant šiam procesui, Lietuvos valdžios atstovai mielai kartojо svetimų diplomatų pastebėtas paraleles, jog „kryžiuočių Vokietija buvo ta pati, kokia dabar yra Hitlerio“¹⁶, o procesui pasibaigus buvo pareikšta, esą byla vaizdžiai parodžiusi, kad „istorija kartojasi. Prieš 700 metų kryžiuočiai pagrobė Klaipėdą, siekdami sujungti Prūsus su Kuršu. Tuo pat keliu ir tuo pat metodu eina dabar nacionalsocialistai. Klaipėda yra raktas in Baltijos kraštus. Tą raktą ir nori pirmiausia insigyti hitlerininkai. Kas valdo Klaipėdą, tas laiko uždaręs vartus vokietybei in rytus. Iš čia aišku, kodėl vokiečiai visu sunkumu gula ant Klaipėdos. Bet mes atlaikysim, nes ilgus šimtus metų kovodami su vokiečiais juos gerai pažįstam“¹⁷.

Politinis elitas sukruoto kurti įvairias mobilizacines praktikas, kurios turėjo padėti bent jau simboline prasme Klaipėdos kraštą paversti organiška lietuviško pasaulio dalimi. 1934 m. atsirado netgi nauja šventė – rugpjūčio 12 d. Klaipėdoje surengta pirmoji Jūros šventė. Tą dieną šventėje pasakyoje kalboje, įrodinėdamas Lietuvos teises į Klaipėdos kraštą, Prezidentas Antanas Smetona gręžėsi į praeitį: „Kaip senovėje kalavijuočių ir kryžiuočių ordinams ne Kristaus evangelija ir ne krikščioniško mokslo šviesa Pabaltyje rūpėjo (jie tik buvo apsimetę ją skleidžią), o tik šio krašto žmonės pavergti ir jų turtas naudoti, taip ir dabar RYTŲ ERDVĖS IESKOTOJAMS magą smurtu pralobti svetimomis žemėmis. Kaip senovėje tie ordinai ieškojo savo plėšriems žygiams užuojautos galingoje Romoje visokiais neteisingais pasakojimais apie Pabaltijo tautas, taip dabar jų palikuonys, ieškodami čia sau erdvės, stengiasi falsifikuotu mokslu civilizuoatam pasauliui įrodyti, kad lietuvių giminės senovėje nebuvo nei Klaipėdos krašte nei iš viso pajūryje [...] turime tiesa kovoti prieš melą, turime tikrojo mokslo šviesoje parodyti civilizuoatam pasauliui, kad lietuvių tauta šiame pajūryje iš senų senovės yra gyvenusi, kad ne mes, o jie, erdvės ieškotojai, yra čia atėjūnai.“¹⁸ Taip Prezidentas tarsi direktyviai nurodė, kad su Vokietijos revanšizmu dera kovoti kryptingai plėtojama istoriografija.

Pagrindiniu lietuvių ginklu prieš Vokietijos revanšizmą propagandinėje erdvėje ir tapo istorija, kuria remtasi įrodinėjant lietuvių istorines teises į Klaipėdos kraštą. 1934 m. istorikas Povilas Štuopis rašė: „Dabartinės Vokietijos vadai savo veržimosi svajones į Pabaltijį grindžia ne kuo kitu, o senovės Vokiečių ordino (kryžiuočių), atsiminimais, to Ordino, kuris tvirtai susisuko gūžtą senprūsių žemėse ir paliko ją, kaip patogų Vokiečių Rytų varžtui avanpostą, ir šiandieninei Vokietijai.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ V. B-nas. Šiomet sukanka 700 metų nuo pirmojo kryžiaus žygio į Lietuvą. *Trimitas*, 1933, Nr. 5, p. 86.

¹⁶ BAGDONAS, M. Glaudžiau prie Klaipėdos! *Trimitas*, 1935, Nr. 4, p. 61.

¹⁷ mb. Turime kryžiuočių veržimąsi atremti. *Trimitas*, 1935, Nr. 14, p. 248.

¹⁸ Valstybės Prezidento A. Smetonos kalba, pasakyoja Jūros dieną, VIII. 12, Klaipėdoje. *Karys*, 1934, Nr. 33, p. 659–660.

[...] Šiandieninei Vokietijai iš naujo apsisvaiginus Rytų varžto idėja, bus ir mums pravartu trumpai prisiminti senprūsių likimą, koku vokiečiai ir mums graso.¹⁹ Tuo metu lietuvių kovų su kryžiuočiais istorija tapo svarbi ne tik kaip lietuviško heroizmo pavyzdžių, bet ir kaip istorinių liudijimų, įrodančių Klaipėdos krašto lietuviškumą, saugykla.

Šiame Klaipėdos krašto kolektyvinės atminties konstravimo bare iš peties pasidarbavo Lietuvos šaulių sąjunga. Pastarosios leidžiamame „Trimitė“ buvo apstu publikacijų, skirtų Mažosios Lietuvos ir Kryžiuočių ordino istorijai, kuriose įrodinėtas Klaipėdos krašto istorinis lietuviškumas. Vienu iš produktyviausių autorių buvo Povilas Pakarklis. Pastarojo tekstuose nuosekliai plėtota vokiečių istorikų kritika, ginant tezę apie lietuvių autochtoniškumą Mažojoje Lietuvoje ir istorinę lietuvių teisę į Klaipėdos kraštą²⁰. Paties P. Pakarklio žodžiais tariant, straipsniais istorinėmis Mažosios Lietuvos temomis jis kovojo su „istoriniu melu“, kuriuo nacistai stengėsi pasinaudoti kaip priemone „vokiečių imperialistų veržimuisi į Lietuvą pateisinti“²¹. Šis kryptingai kolektyvinę atmintį aktyvavęs lietuvių rašytas istorinis naratyvas gimdė istorines paraleles tarp kryžiuočių ir revanšistinių nacistų planų. 1935 m. pavasarį Vytauto Didžiojo universitete buvo surengtas Klaipėdos semestras – viešų paskaitų ciklas, kuriame gvildentos Klaipėdos krašto problemos. Pirmąją paskaitą apie Klaipėdos krašto integracijos problemas ir grėsmingas Lietuvai Vokietijos užsienio politikos tendencijas skaitė buvęs Klaipėdos gubernatorius prof. Karolis Žalkauskas. Prelegento žodžius, kad „vokiečių „Drangui“ pastos kelią antras Žalgiris“ auditorija sutiko ilgais plojimais²². Tačiau tokios skambios ir drąsios istorinės aliuzijos viešumoje buvo retos, nes propagandinis diskursas, kovojęs su nacistiniu revanšizmu, netgi Vokietijos agresijos akivaizdoje liko santūrus ir stipresniu žodžiu negrūmojo. Apskritai lietuvių propagandistai iš paskutiniųjų stengdavosi nesu-erzinti Vokietijos, todėl ir nacistų, kaip kryžiuočių ainių, vaizdinys lietuviškojoje propagandoje nebuvo raiškus – aktyviau jį palaikė tik jau minėtoji šaulių spauda.

Svarbiausiu uždaviniu lietuvių propagandiniame diskurse apie Klaipėdos kraštą buvo laikoma misija įrodyti istorinį šio krašto lietuviškumą. Tam buvo skirta ir 1935 m. rugsėjo 22 d. Vytauto Didžiojo muziejuje atidaryta Mažosios Lietuvos paroda, turėjusi pademonstruoti, kad Mažoji Lietuva – istorinės lietuvių žemės, kurias Lietuva teisėtai atgavo ir sėkmingai valdo, nepaisydama praeityje pasireikusių nuolatinių pastangų ištrinti šiose žemėse lietuvišką etnosą ir jo pėdsakus. Atidarymo iškilmėse kalbėjusio Martyno Jankaus žodžiais tariant, paroda buvo skirta parodyti „tikrąjį, gyvąjį Klaipėdos kr. veidą – iš amžių Visagalio jai duotąjį lietuvišką veidą ir būdą [...] kiek nieko neverti yra pikti svetimųjų prasimanymai, kurie stengiasi įrodyti Klaipėdos kr. nelietuviškumą“. Parodos komiteto pirmininkas Paulius Slavėnas savo kalboje pridūrė, kad „Lietuvos vakarams geriau tiktų ne Mažosios, bet Mažinamosios Lietuvos vardas“, nes „amžių eigoje ją mažino Lietuvos priešai, nepalankios istorinės aplinkybės, mažino ir patys lietuviai, nepakankamai rūpindamiesi jos likimu“²³. Paroda, demonstravusi, „koks nuožmus buvo Mažosios Lietuvos mažinimas“, įrodinėjo šio krašto istorinį lietuviškumą.

¹⁹ ŠTUOPIS, P. Senprūsių žuvimas. *Trimitas*, 1934, Nr. 16, p. 312.

²⁰ Kai kurios Povilo Pakarklio publikacijos: PAKARKKLIS, P. *Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą*. Kaunas, 1935; PAKARKKLIS, P. Dėl Klaipėdos apylinkių praeities kuršinimo. *Trimitas*, 1934, Nr. 18, p. 356–357; PAKARKKLIS, P. Kas gyveno Klaipėdos krašte maždaug prieš 700 m. *Trimitas*, 1935, Nr. 8, p. 137; PAKARKKLIS, P. Senovės vokiečių žiaurumai puolant Maž. Lietuvą. *Trimitas*, 1936, Nr. 10, p. 223; PAKARKKLIS, P. Apie senus lietuvių klaipėdiškių laikus. *Trimitas*, 1938, Nr. 41, p. 990–992.

²¹ PAKARKKLIS, P. Dėl Klaipėdos apylinkių praeities kuršinimo. *Trimitas*, 1934, Nr. 18, p. 357.

²² V. T. Klaipėdos semestro atidarymas. *Vairas*, 1935, Nr. 4, p. 508.

²³ Bl. Mažosios Lietuvos paroda jau atidaryta. *Lietuvos aidas*, 1935 09 23, p. 4.

4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje netrūko plačiai visuomenei skirtų istorikų darbų, kuriuose įrodinėta tezė, kad, vieno iš tuo metu aktyviai besidarbavusio istoriko Jono Remeikos žodžiais tariant, „Mažoji ir Didžioji Lietuva turi giminingą praeitį. Jiedvi ima pradžią iš vieno ir to paties lietuviško ažuolo kamieno“, ir tik, deja, „likimas perskyrė“, o keli šimtmečiai nelaisvės „senovės vieningą gyvenimą ir ryšius užmaršino, nuplukdė arba išdildė“²⁴. Trumpai tariant, įvairiomis progomis ir formomis – straipsniais, paskaitomis, radijo laidomis – siekta įrodyti lietuvių autochtoniškumą Mažajoje Lietuvoje²⁵. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje lietuvių spaudoje netrūko publikacijų apie Mažosios Lietuvos istoriją. Ypač pasižymėjo Šaulių sąjungos leistas „Trimitas“. Šios publikacijos diegė tezė, kad lietuviai yra tikrieji Mažosios Lietuvos (pirmiausia Klaipėdos krašto) autochtonai, kurie čia gyveno nuo seno; kryžiuočiai pajūryje įsitvirtino tik po ilgos ir kruvinos kovos užgrobę lietuvių žemes, o šio krašto patekimas svetimo (kryžiuočių, o vėliau vokiečių) valdžion neištrynė jo lietuviškumo²⁶.

Tuo metu rašytuose naratyvuose apie Mažosios Lietuvos istoriją, įrodinėjant Mažosios Lietuvos (ar Klaipėdos krašto) ir Didžiosios Lietuvos bendrą istorinę lemtį, tekdavo pripažinti, jog „klaipėdiškiai ilgą laiką gyveno skirtingą politinį gyvenimą nuo kitos Lietuvos dalies lietuvių“, tačiau tuo pat metu teigta, kad „prieš 700 metų tokio skirtingumo nėra buvę“ ir „jau bus 4000–5000 metų, kai lietuviai gyvena Pabaltijo srityje. Tad jei klaipėdiškiai gyveno skirtingą politinį gyvenimą kelis šimtus metų, tai drauge jie yra gyvenę kelis tūkstančius metų“, o esą geriausias bendro gyvenimo įrodymas – ta pati lietuvių kalba. Be jos, – akcentavo spauda, – praeityje Mažosios ir Didžiosios Lietuvos saitai esą būtų nutrūkę ir abi tautos dalys nebūtų jautusios esančios ta pačia lietuvių tauta: „Klaipėdiškiai ir kitų sričių lietuviai senovėje drauge grūmėsi su kryžiuočiais, jie vieni kitus vadavo, vieni pas kitus ieškojo prieglaudos. Tos prieglaudos jie ieškojo vieni pas kitus ne tik kryžiuočių bei kardininkų laikais, bet taip pat reformacijos metu, baudžios laikais ir spaudos draudimo laikais“, o galiausiai kartu veikė Klaipėdos kraštą prijungiant prie Lietuvos²⁷. Lietuviškoje spaudoje akcentuota, kad lietuvių tautoje visada buvo gyvas siekis suvienyti Didžiąją ir Mažąją Lietuvos į vieną tautos kūną, o Mažajoje Lietuvoje atskirais istorijos tarpsniais lietuviškumas net būdavo gajesnis nei Didžiojoje Lietuvoje – priminta reformacijos metu čia išleista pirmoji lietuviška knyga, o keliems šimtmečiams praslinkus, tautinio atgimimo metu, čia leista lietuviška spauda²⁸.

Raiškiausiai kolektyvinės atminties projekciją bandyta nukreipti į ankstyvąją LDK istorijos tarpsnį ar dar senesnius laikus įrodinėjant istorinę lietuvių teisę į Mažąją Lietuvą. Tuo pat metu ši projekcija pretendavo ir į bendrą Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kolektyvinės atminties kūrimą, aktyvuojant lietuvių kovos su kryžiuočiais vaizdinius. Tačiau ši projekcija turėjo esminį trūkumą, nes pastaroji negalėjo pasiūlyti raiškių kolektyvinės atminties vaizdinių, kurie būtų išties aktualūs mažlietuviams. Nepadėjo ir tai, kad 4-ajame dešimtmetyje, reaguojant į Vokietijos revanšizmą, kryptingai plėtota istoriografija, savo dėmesį fokusavusi į kovų su Vokiečių ordinu metų LDK laikais Mažosios Lietuvos erdvėje, tarsi pureno tam dirvą. Esminė šios projekcijos įgyvendinimo nesėkmės priežastis – bandymas pasirinktus didlietuvių atminties vaizdinius tiesiog direktyviai „įdiegti“ mažlietuvių kolektyvinės atminties lauke. Taip, pavyzdžiui, vertintina ir 1930 m. per Klaipėdos kraštą nusiritusi Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanija.

²⁴ REMEIKA, J. *Lietuvos praeities vaizdai*. Kaunas, 1939, p. 5.

²⁵ PAKARKKLIS, P. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje*. Kaunas, 1935; VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas, 1935.

²⁶ Tokio naratyvo pavyzdžiu gali būti istoriko Jono Matuso publikacijos „Trimitas“: MATUSAS, J. Didysis Prūsų sukilimas. *Trimitas*, 1938, Nr. 28, p. 674–677; Nr. 29, p. 703–705; Nr. 30, p. 723–724; Nr. 31, p. 747–749; MATUSAS, J. Iš Klaipėdos lietuviškos senovės. *Trimitas*, 1938, Nr. 49, p. 1177–1179; Nr. 50, p. 1201–1202; MATUSAS, J. Klaipėdos kraštas XIII-ame amžiuje. *Trimitas*, 1939, Nr. 2, p. 39–42.

²⁷ PAKARKKLIS, P. Apie senus lietuvių klaipėdiškių laikus. *Trimitas*, 1938, Nr. 41, p. 990–992.

²⁸ MATUSAS, J. Klaipėdos vadavimas. *Trimitas*, 1938, Nr. 2, p. 42–43; Nr. 3, p. 60–62.

II

Tuo pat metu bandyta veikti ir priešinga kryptimi – konstruoti didlietuvių ir mažlietuvių bendrą kolektyvinę atmintį, vieną ar kitą Mažosios Lietuvos vaizdinį „įdiegiant“ Didžiosios Lietuvos atminties kultūroje. Dairytasi kolektyvinės atminties vaizdinių, kurie būtų išties reikšmingi mažlietuviams ir lygiai svarbūs galėtų tapti didlietuviams. Buvo prisimintas, pavyzdžiui, prūsų sukilimo (1260–1274 m.) vado Herkaus Manto vaizdinys, tačiau pastarasis nei iki Pirmojo pasaulinio karo, nei pirmąjį dešimtmetį po jo nebuvo populiarus kolektyvinės atminties herojus. Susidomėjimas juo padidėjo 4-ajame dešimtmetyje. Raiškiu Herkaus Manto vaizdinio panaudos pavyzdžiu tapo 1938 m. gegužę Klaipėdos prekybos institute susikūrusi studentų tautininkų korporacija, pasivadavusi Herkaus Manto vardu. Susikūrimo iškilnėse naujosios korporacijos pirmininkas Evaristas Žemelis žadėjo, kad didžiausias korporacijos dėmesys „bus nukreiptas į Klaipėdos kraštą“, kur korporacijos nariai, žengdami „į šio krašto lietuvių pastoges“, žadins „juose tą garsiąją, garbingąją, karžygiškąją Prūsų lietuvių dvasią, kaip kėlė šio krašto didysis karžygis Herkus Mantas“, o Klaipėdos krašto gubernatūra korporacijos nariams linkėjo „dirbti lietuviškajame pajūryje taip savo gimtinei, kaip jai darbavosi didysis jos vyras Herkus Montė“²⁹. Tačiau Herkaus Manto vaizdinys ypatingo populiarumo neturėjo.

Sėkmingesnis buvo bandymas pasinaudoti tarp mažlietuvių įsitvirtinusia Rambyno simboline galia ir jau spėjusiomis susiformuoti Joninių šiame kalne šventimo tradicijomis. V. Safronovas, nagrinėjęs XIX–XX a. sandūroje besiformavusį Prūsijos lietuvių praeities savivaizdį, išskyrė du svarbiausius siužetus, kurių reikšmių įtvirtinimu pasižymėjo lietuviškoji atminimo orientavimo tradicija šiame krašte XX amžiuje. Pirmasis siužetas apeliavo į tolimą praeitį, buvo susijęs su „protėvių“ – „senovės lietuvių“ (prūsų ir lietuvių) būdo, dorybių, galios aktualizavimu ir tapė paveikslą idealaus protėvių pasaulio, kurio idilę sugriovė Vokiečių ordinas. Kovų su kryžiuočiais vaizdiniai suteikė progą parodyti, kas gali išstikti mažlietuvius, jei šie nekovo su kultūrine asimiliacija. Antrasis siužetas liudijo autochtonų asimiliacijos Prūsijos Lietuvoje istoriją. Šis siužetas legitimavo Prūsijos lietuvių kultūrinio judėjimo tikslus – kovą su germanizacija. Visas mažlietuviams priklausęs simbolių ir vaizdinių rinkinys buvo pagrįstas šių dviejų minėtų siužetų reikšmių sistema³⁰.

Kaip rodo V. Safronovo tyrimas, „protėvių tradicijos“ aktualizavimo kultine vieta mažlietuvių draugijos Rambyno kalną bandė paversti nuo 1896 m. Buvo nuspręsta pasinaudoti tuo metu jau susiklosčiusia lokalia tradicija – aplinkinių kaimų lietuviai Rambyno kalne kasmet švęsdavo Jonines. Pirmoji draugija, bandžiusi pasinaudoti šia Joninių šventimo tradicija, buvo mažlietuvių „Birutė“, kuri 1896 m., paėmusi paskolą, net įgijo ant Rambyno žemės sklypą. Tais pačiais metais jau šios draugijos globoje buvo suorganizuota Joninių šventė. Visa tai buvo paženklinta diegiama idėja, kad Rambynas – „šventa vieta“ lietuviams, išsaugojusi ir liudijusi autentišką tradiciją. Tiesa, dėl įvairių priežasčių „Birutės“ draugijai nepavyko Joninėms Rambyne suteikti tokią prasmę, kokios ji siekė – paversti jas „autentiško“ lietuviškumo liudijimo Rambyne vieta. Tik 1910 m., kai mažlietuvių draugijų veikloje išryškėjo integracinės tendencijos, Rambynas tapo tradicine kasmetinių lietuvių jaunimo suvažiavimų Joninių proga vieta. Šventės Rambyne siekė tariamų lietuviškų protėvių tradicijų palaikymo. V. Safronovo teigimu, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Rambynas pretendavo tapti veik autentiško lietuviškumo panteonu mažlietuvių erdvėje³¹. Tuo pat metu formavosi ir prielaidos Rambynei tapti didlietuvių ir mažlietuvių vienybės vieta.

²⁹ LEONAVIČIUS, J. Herkaus Montės dvasia vadovauja Lietuvos pajūrio studentams. *Akademikas*, 1938, Nr. 10, p. 238.

³⁰ SAFRONOVAS, V. Op. cit, p. 88.

³¹ *Ibid.*, p. 93–94.

Mažosios Lietuvos veikėjų pastangomis Joninių šventimo tradicijos Rambyne buvo „atgai-
vintos“ tuoj po Pirmojo pasaulinio karo. Joninės Rambyne buvo tarsi neformalus kasmetinis Ma-
žosios Lietuvos lietuvių suvažiavimas, nes šventėn atvykdavo ir lietuvių delegacijos iš Vokietijos
valdžioje likusios Mažosios Lietuvos dalies. Pavyzdžiui, tradiciniai dalyviai buvo Tilžės lietuviai
su Vydūnu priešakyje. Praslinkus dešimčiai dienų po to, kai Lietuvos taryba 1918 m. vasario 16 d.
paskelbė atkurianti Lietuvos valstybingumą, oficiozo „Lietuvos aidas“ mėnesinis priedas rašė, kad
„Rambynas tebėra dar lietuvių gerbiama vieta. Kasmet per Jonines susirenka ant jo jaunimas,
dainomis, šokiais ir žaislais įvairindamas sau laiką. Susipratę lietuviai iš šiapus ir anapus sienos irgi
neretai jį aplanko senovės gadynei prisiminti“³².

1921 m. šaulių leistame „Trimite“ teigta, kad Rambynas – tai „garsiausias visame Maž. Lietuvos
krašte kalnas, kaipo senovės šventavietė“, pagrindinė „žilų senovė“ šventvietė ne tik prūsams, bet
ir žemaičiams – taigi bendra visų lietuvių kultūrinė savastis³³. Tais pačiais metais Lietuvos šaulių
sąjunga surengė ekskursiją į Rambyną kartu su Mažosios Lietuvos lietuviams švęsti Joninių. Taip
gimė nauja tradicija – Lietuvos šaulių sąjungos organizuojama kasmetinė ekskursija į Rambyną
Joninėms švęsti. Didžiąją šių iš Kauno garlaiviu atvykstančių ekskursantų dalį sudarydavo patys
šauliai, o jų delegacijos priešakyje būdavo Šaulių sąjungos vadovybės atstovai. 1922 m. šaulių
delegacijai vadovavo žurnalo „Trimitas“ redaktorius Antanas Bružas. Tuomet atvykę šauliai vietos
jaunimui įteikė vėliavą – plakatą, paženklinatą Šaulių sąjungos simbolika, kurio vienoje pusėje buvo
įrašas „Sveikas, sens Rambyne, Lietuvių Dvasios Globėjau!“, o kitoje – „Laisvę pažinę, jungo
nevilksim“³⁴. Taip Joninės virto tradicine Didžiosios ir Mažosios Lietuvos vienybės manifestavimo
švente, kurios reikšmė dar labiau sustiprėjo po to, kai 1923 m. Klaipėdos kraštas tapo Lietuvos da-
limi. Išaugo ne tik vykstančių į Rambyną skaičius, bet ir rodomas dėmesingumas pačiai šventei³⁵.
Vydūno teigimu, prieš Pirmąjį pasaulinį karą į Jonines Rambyne „retai vienas kitas lietuvis iš Di-
džiosios Lietuvos atsilankydavo“³⁶, bet ypač po 1923 m. svečiai iš Didžiosios Lietuvos ėmė traukti
masiškai. 1924 m. iš Kauno keturiais garlaiviais į Jonines Rambyne atvyko daugiau nei tūkstantis
svečių. Tarp jų buvo iš Rygos atvykusi Latvių ir lietuvių vienybės draugijos ekskursija, aušrininkas
Jonas Šliūpas³⁷. Pastarasis šventės metu sakytoje kalboje pabrėžė Rambyno svarbą lietuvių tautinio
judėjimo istorijoje – priminė metą, kai jis, slėpdamasis nuo caro valdžios, glaudėsi pas Martyną
Jankų: „daug mudu draugiškai vaikščiodavom čionai Rambyno kalne ir mąstydavom, kaip išjudinti
ir vaduoti mūsų tautą. Rambyno kalne taip pat užgimė ir „Aušros“ laikraščio idėja“³⁸. Taip tarsi
kurtos prielaidos Rambynui tapti lietuvių tautinio atgimimo ištakų vieta.

1926 m. Joninių šventėje pirmąkart oficialiai dalyvavo valdžios atstovas – Klaipėdos krašto gu-
bernatorius Jonas Žilius, keliems tūkstančiams susirinkusiųjų prabilęs apie „įspūdingus epizodus
iš Rambyno garsios praeities, kai Rambynas anais laikais dvasios ir vienybės ryšiais jungė plačias
žemaičių ir prūsų žemes“. Pasak jo, „užgesus šventiesiems aukurams, Rambyne palikusi iki šių
dienų gyventi didinga mūsų bočių dvasia, kuri ilgos vergovės nuvargintus ainius vėl žadina kilti į
naujus žygius, į vienybę“³⁹.

³² Rambynas. *Liūsoji valanda*, 1918 02 26, p. 1.

³³ AINIS. Kelionė į Rambyną. *Trimitas*, 1921, Nr. 23, p. 19.

³⁴ BYLĖKAS. Mažosios Lietuvos jaunimo šventė Rambyne. *Trimitas*, 1922, Nr. 25, p. 17–19.

³⁵ B. Š. Šventė ant Rambyno. *Trimitas*, 1923, Nr. 146, p. 26–27; BUVEŠ. Šventė Rambynė. *Trimitas*, 1924, Nr. 194, p. 11–12; Ekskursija į Rambyną. *Trimitas*, 1925, Nr. 22, p. 707.

³⁶ B. Š. Šventė ant Rambyno. *Trimitas*, 1923, Nr. 146, p. 26.

³⁷ BUVEŠ. Šventė Rambynė. *Trimitas*, 1924, Nr. 194, p. 11–12.

³⁸ BROLIS. Rambyno šventė 1924 m. *Klaipėdos žinios*, 1924 06 24, p. 3.

³⁹ A. B-as. Rambyno šventė. *Trimitas*, 1926, Nr. 24, p. 788–789.

Pasirinkimą Rambyną įtvirtinti kaip Didžiąją ir Mažąją Lietuvos vienijančią kolektyvinės atminties vietą lėmė tai, kad lietuvių elitas išties manė, jog Rambynas – svarbiausia Mažosios Lietuvos lietuvių atminties vieta. Esą „jie [Mažosios Lietuvos lietuviai – D. M.] tą vietą laiko šventa. Ne tikybės, bet tautišku patriotiniu ir istoriniu atžvilgiu“⁴⁰. Priduriant, kad „žiloj senovėj Rambynas Prūsų ir gretimų apylinkių lietuviams buvo didi ir kilni šventovė“ ir „be jos neapseidavo mirus, gimus, susituokiant ir kitais svarbiais gyvenimo atvejais“. Be to, Rambynas buvo ne tik centrinė sakralinė vieta – „nemažesni vaidmenį jis vaidino kaip pilis, kurioje priešų užpulti gyventojai saugią vietą rasdavo“⁴¹.

Lietuvių kolektyvinės atminties diskurse Rambynas buvo pateikiamas kaip vieta, kuri Mažosios Lietuvos lietuviams mena visą šio krašto istoriją: „Rambynas jiems primena Salavijos valstybę [turima galvoje Skalvą – skalvių genties žemę – D. M.], kurios jis buvo sostinė. Ten rinkdavosi visos Salavijos seniūnai ir vadovai gauti Krivio įsakymų, kuris buvo ir teisėjas, ir patarėjas, ir valdovas. Čia buvo Maž. Lietuvos kultūrinio susipratimo pradžia. [...] Rambyne lietuviai pirmieji pradėjo galvoti, kad reikia ginkluotis. Jie pirmieji leido savo jaunuolius į Magdeburgą, Marienburgą ir kitur, neva krikščionybės mokytis, o tikrumoj, išmokti vartoti ginklus. Grįžę parodė savo priešams, kad ir čionykščiai gyventojai brangina kraštą ir gina savo žemes [...] Tik 1229 m. [turi būti 1289 m. – *sud. past.*], Vygandui pastačius Ragainės pilį, kada prasidėjo nuolatiniai Rambyno puolimai, gyventojai pabijojo, ir nuo to laiko Salavijos valstybė ėmė griūti, silpnėti. Tada paskutinį kartą užgesinta aukure ugnis. Aukuro akmuo, rodos, tik po kelių šimtmečių (1720 m.) tapo suskaldytas ir iš jo buvusios padarytos girnės.“⁴² Įrodinėta, kad net po to, kai Mažąją Lietuvą „pavergė svetimieji“ ir buvo sunaikinta visa, „kas buvo ten šventa“, milžiniška Rambyno reikšmė „per išties šimtmečių eilę neišnyko. Prabočių dvasia gyveno ainiuose“⁴³. Akcentuota, kad ir „lietuvių tautiniaime atgimime Rambynas užima garbingą vietą“, todėl čia „kasmet sekmadienį prieš Jonines renkasi lietuviai iš Tilžės ir Klaipėdos kraštų sustiprinti dvasią, padainuoti lietuviškų dainų“. Taigi lietuvių kolektyvinės atminties diskurse rašyta tokia Rambyno kalno istorija, kuri kiekvieną lietuvių turėjo įtikinti, jog šis kalnas „iš tikrųjų buvo, yra ir amžinai bus vieta, kuri primins kiekvienam lietuviui garbingą praeitį“⁴⁴.

Ypač iškilmingai Joninės Rambyne šventos 1928 m. birželio 23–24 d. minint Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį. Pirmosios dienos vakarą susirinkusiesiems klaipėdiečiai vaidino Vydūno misteriją „Mūsų laimėjimas“, o šventės kulminacija tapo kitą dieną iškilmingai M. Jankaus, Vydūno ir Šaulių sąjungos atstovo kalbomis palydėtas Rambyno kalne „atstatyto“ aukuro, „kurį piktieji kryžiuočiai buvo išgriovę“, uždegimas. Taip turėjo būti atgaivintos „visos senoviškos iškilmės ir apeigos, kokios tik būdavo per Jonines“⁴⁵. M. Jankus savo kalboje priminė, kad „600 m. atgal šitoj pačioj vietoj buvo nugesyta aukuro ugnis“, ir išreiškė viltį, jog, uždegta šikart, „ji degs amžinai, šviesdama Lietuvos gražią ateitį“⁴⁶.

Formaliai Joninių šventes organizavo Mažosios Lietuvos lietuviai su „Klaipėdos krašto patriarchu“ Martynu Jankumi priešakyje, tačiau išties būta dar ir antrojo šventės organizatoriaus – Lietuvos šaulių sąjungos, kurios organizacinėmis priemonėmis buvo užtikrinamas aktyvus lietuvių iš Didžiosios Lietuvos dalyvavimas. Tiesa, dauguma jų ir buvo šauliai. Šiaip ar taip Šaulių sąjunga

⁴⁰ Joninės Rambyno kalne. *Trimitas*, 1928, Nr. 26, p. 849.

⁴¹ K. Atgyja senovinis Rambynas. *Trimitas*, 1928, Nr. 24, p. 779–780.

⁴² Joninės Rambyno kalne, *Trimitas*. 1928, Nr. 26, p. 849.

⁴³ K. Atgyja senovinis Rambynas. *Trimitas*, 1928, Nr. 24, p. 779–780.

⁴⁴ DAUDZVARDIS, V. Rambyno šventė. *Trimitas*, 1928, Nr. 23, p. 755.

⁴⁵ K. Atgyja senovinis Rambynas. *Trimitas*, 1928, Nr. 24, p. 779–780.

⁴⁶ Joninės Rambyno kalne. *Trimitas*. 1928, Nr. 26, p. 849–851.

simboliškai atstovavo tarsi visai Didžiajai Lietuvai. Demonstratyviai pabrėžiamas visuomeninis Joninių šventės organizatorių iniciatyvos pobūdis (esą tai nėra valdančiojo politinio elito užsakymo vykdymas) buvo skirtas liudyti pačios visuomenės viduje gimstantį gyvą Didžiosios ir Mažosios Lietuvos visuomenių suartėjimą. Išties organizuojant šventę valdžia aktyviai talkino.

Lietuvos šaulių sąjunga, populiarindama Joninių šventę Rambyne, suvaidino ypatingą vaidmenį. Viena vertus, tai lėmė šios sąjungos išsąmoninta išskirtinė misija Klaipėdos krašte – skatinti ir visokeriopa remti integracinius Klaipėdos krašto ir Lietuvos valstybės procesus. Kita vertus, regis, ne paskutinį vaidmenį vaidino ir tai, kad šauliai Jonines buvo pasirinkę savo organizacijos šventę. Pastarąjį pasirinkimą jie aiškino tuo, kad Joninės esą „nuo neatmenamų laikų yra mūsų tautinių tradicijų, tautos džiaugsmo šventė“, o šauliai kaip tik ir yra „tautinių tradicijų gaivintojai ir kūrėjai“⁴⁷. Buvo priduriama, kad šauliai, kovojantys dėl tautinės ir politinės emancipacijos, „gaivina ir ugdo visa tai, kas lietuviška, kas dora ir gražu iš mūsų praeities užsilikę“, o Joninių šventė kaip tik ir turi „žilą senovę“ siekiančią tradiciją, kurią šauliai „atnaujino“, į „senąsias Joninių apeigas“ įpindami „naujų, lietuvių dvasią stiprinančių ir mūsų laikus atitinkančių iškilmių“. Taip Joninės esą virto „tolimos senovės su dabartimi gražus junginys“⁴⁸. Šaulių sąjungos ideologų nuostata gaivinti „senovės gerus papročius“ (tokių kaip Joninės), kurie „sujungs su senove, praeitimi“, turėjo sužadinti etninės bendruomenės narių „galingą sentėvių dvasią“⁴⁹. Taigi į patį Joninių tradicijos „gaivinimą“ (kūrimą) žvelgta tarsi į tautos istorijos naratyvo rašymą.

Iki 4-ojo dešimtmečio Joninių šventė Rambyne – tai ritualizuota lietuvių etninės vienybės šventė, liudijusi neišardomus Mažosios ir Didžiosios Lietuvos saitus. Reikėtų akcentuoti, kad nuolatiniai šios šventės dalyviai būdavo Rytų Prūsijoje Vokietijos valdžioje gyvenę lietuviai. Šventės iškilmingoje dalyje sakomos kalbos būdavo persmelktos istorinių aliuzijų, liudijusių etninę vienybę. 4-ajame dešimtmetyje, progresuojant įtampai su Vokietija dėl pastarosios revanšizmo Klaipėdos krašto atžvilgiu, šventiniame diskurse sustiprėjo siekis pabrėžti, kad lietuviai yra tikrieji Mažosios Lietuvos autochtonai. 1935 m., tik ką pasibaigus Neumanno ir Sasso procesui, Joninių šventė Rambyne buvo paversta Lietuvos ryžtingumo ginti savo teritorinį suverenumą nuo nacistų revanšizmo demonstracija. Tuomet į Joninių šventę atvykusio Valstybės Tarybos pirmininko Stasio Šilingo ir kitų iškilmių dalyvių kalbos buvo paženklintos grėžimusi į tolimą praeitį, primenant ryžtingas lietuvių kovas su vokiečiais kryžiuočiais⁵⁰. Savo ruožtu Vokietija neliko skolinga – nuo 1935 m. šios šalies pasieniečiai ėmė nebepraleisti į Joninių šventę norėjusių vykti Rytų Prūsijos lietuvių⁵¹.

Joninių šventėje Rambyne nuo 4-ojo dešimtmečio vidurio daugėjo dėmesio vaizdiniais, kuriuos buvo galima aktualizuoti nūdienos politiniame kontekste. Pavyzdžiui, 1936 m., pasak spaudos, šventės metu kalbėjo: Klaipėdos šaulių atstovas Jonas Vanagaitis, „duodamas gražios medžiagos apie senolių kovas už laisvę“, Klaipėdos krašto ūkininkams atstovavęs Kristupas Lekšas, „paliesdamas Rambyno istoriją“, Lietuvių organizacijų komiteto pirmininkas Jonas Kybrancas, kuris „apibūdino kryžiuočių žygius mūsų kraštui pavergti“⁵².

Ar Joninių šventės Rambyne organizatoriai išties sąmoningai ir kryptingai siekė Rambyną paversti simboline Mažosios ir Didžiosios Lietuvos vienijimo vieta, bendra mažlietuvių ir didlietuvių atminimo vieta, ar tai klostėsi tarsi savaimingai? Atsakyti į šį klausimą gali padėti šie 1937 m.

⁴⁷ Joninės – šaulių šventė. *Trimitas*, 1933, Nr. 25, p. 481.

⁴⁸ VAITKUS, J. Joninių šventė. *Trimitas*, 1935, Nr. 25, p. 461.

⁴⁹ VYGANDAS. Rambyno šventė. *Trimitas*, 1932, Nr. 23, p. 445–446.

⁵⁰ GIRKANTAS. Mažosios Lietuvos šventė Rambyne. *Trimitas*, 1935, Nr. 26, p. 478–479.

⁵¹ V. Teisybės žodžiai Rambyne. *Mūsų kraštas*, 1935 06 30, p. 5C.

⁵² Didelės iškilmės Rambyne. *Mūsų kraštas*, 1936 06 26, p. 1.

šventės metu direktyviai nuskambėję Klaipėdos krašto gubernatoriaus Jurgio Kubilius žodžiai: „Rambynas turi tapti tvirtu mazgu, kuris amžiams surištų lietuvišką pajūrį su visa Lietuva.“⁵³

Reikėtų pažymėti vieną svarbų momentą – Rambynui, kaip atminties vietai, įsitvirtinti lietuvių kolektyvinės atminties kraštovaizdyje padėjo Martyno Jankaus vaizdinys. Rambyno ir M. Jankaus vaizdiniai tarpukariu buvo dvi savarankiškos, tačiau labai glaudžiai susaistytos kolektyvinės atminties vietos – jos tarsi papildė viena kitą. Užbėgdami į priekį, pažymėsime, kad M. Jankaus asmuo tarpukariu virto raiškiausiu personifikuotu Mažąją Lietuvą simbolizuojančiu kolektyvinės atminties vaizdiniu – to meto spaudoje pastarasis dažnai būdavo įvardijamas kaip „Mažosios Lietuvos patriarchas“.

Gladiams simboliniams Rambyno ir M. Jankaus saitams tarnavo pati M. Jankaus biografija – jis gimė ir visą amžių praleido greta kalno buvusiam Bitėnų kaime. 1928 m., kai M. Jankus šventė savo 70-metį, lietuvių spaudoje netrūko šiai asmenybei pagerbti skirtų publikacijų, kuriose buvo apžvelgiama M. Jankaus biografija. Tose gyvenimo ir visuomeninės veiklos apybraižose dažnai akcentuotas simbolinis ir veik mistinis pastarojo ryšys su Rambynu. Raiškus pavyzdys gali būti vienos tuomet pasirodžiusios apybraižos apie M. Jankų fragmentas: „Jau išmirė arba nutautėjo Lietuvos didžiūnai, išžudyti kunigaikščių Šereikų vaikai, ir tik tamsiose bakūžėse dar plaka lietuviškos širdys. Tenai kreipia Rambynas savo žvilgsnį. Štai atbėga mažas baltagalvis vaikiukas. Jis linksmai žaidžia, rankioja akmeniukus ir gėlytes. Jam linksma, gera ant Rambyno. Atsisėdo vaikiukas ties senovės aukuro vieta ir staiga užsimastė. Jis jaučia, kad kas tai jam kalba, skundžiasi ir ragina; ir klausosi galvoja vaikiukas dar mažas mažutėlis [...] Kas jis? [...] Tai Jankų Marčiukas.“ Ten pat priminta, kad M. Jankus augo Bitėnų kaime, kuris „apsupa Rambyną iš visų pusių“; jo tėvai dar tvirtai laikėsi „savo tėvų kalbos ir papročių“, namuose skambėjo „lietuviškos dainos ir pasakojimai, senovės padavimai“. Be to, jo tėvai dar prisiminė laikus, kai Rambyno kalne stovėjo vokiečių dar nesuskaldytas „šventas aukuro akmuo“, prie kurio, gavę Bažnyčios palaiminimą, dar eidavę lietuviai jaunavedžiai „prašyti Rambyno dvasių palaimos“⁵⁴.

Rambyno vaizdinys su ritualizuotomis Joninėmis ir atstatytu aukuru, kaip minėta, buvo paverstas lietuvių etninės tradicijos nemarumo simboliu, o M. Jankus, kovojęs už šios tradicijos teisę gyvuoti, tapo tarsi simboliniu Rambyno žyniu. Tarpukario lietuvių spaudoje jis kartais ir vaizduotas, „kaip tas senovės laikų vaidila“, kuris „teberyms prie aukuro, simbolizuojančio jo didžius darbus, ir atvykstantiems ant Rambyno kalno pasakoja apie nenykstančią tikrosios, tauriosios ir nepalaužiamosios lietuvybės galią“, o esą kiekvieno lietuvio širdyje „matant tą žilagalvį senelį prie Rambyno aukuro [...] turi gimti ryžtumas sekti jo pavyzdžiu ir sąžiningai budėti, kad nei lenkas, nei vokiečiai mūsų krašto nevaldytų ir kad nenugalimoji kovos dvasia mumyse niekada nepranyktų“⁵⁵.

Reikėtų pažymėti dar vieną svarbų momentą – M. Jankaus vaizdinys raiškiai reprezentavo lietuvių „tautinio atgimimo“ istoriją, kuriai negailėta dėmesio tarpukariu, kai pastaroji virto raiškia kolektyvinės atminties projekcija. Taip M. Jankaus vaizdinys tarnavo ir lietuvių tautinės istorijos pasakojimui, kadangi jo biografija buvo tarsi pati lietuvių „tautinio atgimimo“ istorija – jis buvo vienas iš „Aušros“ iniciatorių ir redaktorių, vėliau darbavosi leisdamas „Varpą“, „Ūkininką“ ir kitus lietuvių laikraščius, jo spaustuvėje (kuri vienu metu veikė Bitėnuose) buvo spausdinama lietuvių spauda, kuri nelegaliai pasiekdavo Didžiąją Lietuvą, jis steigė lietuvių draugijas, kovojo už lietuvių nacionalines teises Vokietijos imperijoje, aktyviai propagavo Mažosios ir Didžiosios Lietuvos su-

⁵³ Joninės Rambyne. *Mūsų kraštas*, 1937 06 25, p. 1.

⁵⁴ PUTVINSKAITĖ-MARCINKEVIČIENĖ, Z. Martynas Jankus. *Trimitas*, 1928, Nr. 34, p. 1125.

⁵⁵ V. B-nas. Martynas Jankus – aušrininkas ir Mažosios Lietuvos patriarchas. *Trimitas*, 1938, Nr. 32, p. 763.

artėjimą ir t. t. – visa tai akcentuota spaudoje skelbtose jo biografijose⁵⁶. Taigi Jankų sodyba Bitėnų kaime buvo tarsi gyvas lietuvių tautinio judėjimo ištakų istorijos muziejus, kur traukė „tautiniai piligrimai“ iš visos Lietuvos, savo akimis norėdami išvysti gyvą „Mažosios Lietuvos patriarchą“, iš kurio lūpų galėjo tiesiogiai išgirsti pasakojimų „apie garbingą praeitį ir lietuviškoje aplinkumoje sustiprintą savo dvasios pajėgumą“⁵⁷. Kasmetiniu šios piligrimystės apogėjumi tapdavo jau minėtoji Joninių šventė Rambyno kalne. Veik visų iš Didžiosios Lietuvos pažinti Klaipėdos kraštą vykstančių organizuotų lietuvių ekskursijų privaloma lankytina vieta tarpukariu buvo Rambynas ir greta Bitėnų kaime buvusi Jankų sodyba. Spaudoje skambėjo raginimų Lietuvos jaunimui aplankyti „vieną svarbesnių Lietuvos istorinių asmenybių gyvųjų tarpe“ – M. Jankų, kuris „slepia savyje daug žinių, kurios nėra užrašytos, o nepaprastai svarbios mūsų tautos istorijai“, tad esą „čia tinkamos sau naudingos medžiagos rastų ir literatai, ir istorikai, ir visuomenės veikėjas“⁵⁸.

Pabrėšime, kad M. Jankaus vaizdinys buvo svarbus pasakojant lietuvių tautos istoriją, ypač apie simbolišką lietuvių tautinio judėjimo pradžią, sietą su 1883 m. Mažojoje Lietuvoje pradėta leisti „Aušra“, kurios vienu leidybos iniciatoriumi buvo M. Jankus. Atsižvelgiant į tai, netgi siūlyta M. Jankaus namus nupirkti ir juose įsteigti muziejų: „Lietuviai, aplankę Rambyną, galėtų ir M. Jankaus muziejų aplankyti, nes tas namas rišasi su mūsų tautos atbudimu. Juk čia lankėsi Basanavičius, Kudirka ir visa eilė knygnešių ir garbingų lietuvių.“⁵⁹

M. Jankus buvo vienas iš raiškiausių lietuvių „tautinio atgimimo“ meto herojų, tad nenuostabu, kad nacionaliniame kolektyvinės atminties panteone, kuris tarpukariu buvo įgyvendintas paminklų alėjos pavidalu Karo muziejaus sodelyje Kaune, Martyno Jankaus paminklas iškilo greta Jono Basanavičiaus, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Maironio, Antano Juozapavičiaus, Povilo Lukšio, Silvestro Žukausko, Vlado Putvinskio ir Petro Vileišio biustų. 1939 m. pastatytas M. Jankaus biustas tarsi simboliškai užbaigė jo vaizdinio įtvirtinimą kolektyvinės atminties panteone. Nors tarpukariu buvo diegiama mintis, kad Rambynas ir M. Jankus – tai visos Lietuvos kolektyvinės atminties savastis, šios atminties vietos visų pirma buvo siejamos su Mažąja Lietuva ir aktyviai naudojamos pirmiausia kaip simbolinės jungtys Klaipėdos kraštui integruoti į Lietuvos valstybę.

Išvados

Lietuvių politinis ir kultūrinis elitas, tarpukariu konstruodamas Didžiąją ir Mažąją Lietuvos vienijančią kolektyvinę atmintį, rėmėsi dviem pagrindinėmis dominuojančiomis kolektyvinės atminties projekcijomis, kurios reprezentavo du lietuviškus istorinius naratyvus – Lietuvos valstybingumo istoriją ir lietuvių tautos istoriją. Lietuvos valstybingumo istorijos naratyve dėmesys koncentravosi į LDK laikus, o lietuvių tautos istorijos naratyvas prioritetiniu laikė XIX amžiuje prasidėjusio lietuvių tautinio judėjimo istoriją. Pastangos, atsigręžus į LDK laikus, rasti didlietuviams ir mažlietuviams vienodai reikšmingus kolektyvinės atminties vaizdinius, nebuvo vaisingos. Trūko vaizdinių, kurie galėtų tapti organiška tiek didlietuvių, tiek mažlietuvių kolektyvinės atminties savastimi. Nepadėjo ir tai, jog dirvą tam tarsi pureno 4-ajame dešimtmetyje, reaguojant į Vokietijos revanšizmą, kryptingai plėtota istoriografija, savo dėmesį fokusavusi į kovų su Vo-

⁵⁶ LASYS, I. Martynas Jankus. *Trimitas*, 1925, Nr. 25, p. 830–832; V. A. Martynas Jankus. *Trimitas*, 1928, Nr. 32, p. 1044–1046; PUTVINSKAITĖ-MARCINKEVIČIENĖ, Z. Martynas Jankus. *Trimitas*, 1928, Nr. 34, p. 1124–1126, Nr. 35, p. 1140–1142; GVAZDINSKAS, V. Martynui Jankui 75 metai. *Trimitas*, 1933, Nr. 32, p. 625–626; Tautos patriarchas Martynas Jankus. *Lietuvos aidas*, 1939 08 07, p. 4.

⁵⁷ V. D-as. Iškilmės Bitėnuose, *Trimitas*, 1938, Nr. 32, p. 767.

⁵⁸ TUMOSAS, F. Mažosios Lietuvos sargyboje. Martynui Jankui 80 metų. *Akademikas*, 1938, Nr. 13–14, p. 294.

⁵⁹ Ibid.

kiečių ordinu metų LDK laikais Mažosios Lietuvos erdvėje. Esmine šios projekcijos nesėkmingo įgyvendinimo priežastimi laikytinas bandymas tiesiog direktyviai parinktus didlietuvių atminties vaizdinius „įdiegti“ mažlietuvių kolektyvinės atminties lauke.

Labiau sekėsi ieškoti vaizdinių, kurie konstruotų vienijančią kolektyvinę atmintį, atsigrežus į lietuvių tautos istoriją reprezentuojantį lietuvių tautinio judėjimo metą. Kartu tai buvo ir bandymas veikti priešinga kryptimi – dalies mažlietuvių kolektyvinės atminties vaizdinius paversti bendra didlietuvių ir mažlietuvių kolektyvinės atminties savastimi. Raiškiausiu ir sėkmingiausiu tokių bandymų pavyzdžiu tapo Rambyno ir Martyno Jankaus vaizdiniai. Jų įtvirtinimo sėkmę lėmė faktas, kad šie vaizdiniai buvo savaip svarbūs ir mažlietuviams, ir didlietuviams. Pirmiesiems tai buvo neabejotina jų kolektyvinės atminties savastis, o antriesiems jie raiškiai reprezentavo lietuvių tautinio judėjimo istoriją. Nors tarpukariu ir buvo diegiama mintis, kad Rambynas ir M. Jankus – tai visos Lietuvos kolektyvinės atminties savastis, šios atminties vietos visų pirma buvo siejamos su Mažąja Lietuva ir aktyviai naudojamos pirmiausia kaip simbolinės jungtys Klaipėdos kraštui į Lietuvos valstybę integruoti.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

POCYTĖ, Silva. *Mažlietuvių Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002.

SAFRONOVAS, Vasilijus. Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpudrvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. V. SAFRONOVAS, N. STRAKAUSKAITĖ, L. MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 69–103.

APPROPRIATING LITHUANIA MINOR. CONSTRUCTION OF CONSOLIDATING COLLECTIVE MEMORY IN THE INTERWAR LITHUANIA

Dangiras Mačiulis

The Lithuanian Institute of History, Lithuania

S u m m a r y

In 1919, when the part of Lithuania Minor on the right bank of the Nemunas River (Klaipėda Region) was still believed to become part of the state of Lithuania after signing the Peace Treaty of Versailles, the community of Lithuania Minor and Major was essentially justified by a single argument – the common Lithuanian language. The potential of the common origin and the past to justify the ethnic community of Lithuanians of Lithuania Minor and Major was little used at the time. Lithuanians of Lithuania Minor and Major lived with their own unique collective memories that had little in common. The common past was so remote and inexpressive that the task of finding the places of memory that could be translated into a common property unifying Lithuanians Major and Minor seemed to be a tricky one.

The article analyzes the process of construing the collective memory that would unify Lithuanians Minor and Major by Lithuanian cultural and political elite after 1923; it sought to integrate Klaipėda Region acquired in that year into the state of Lithuania. When construing the memory unifying the two Lithuanias, the Lithuanian elite relied on two principal projections of collective memory predominating in Lithuania in the interwar period and representing two Lithuanian his-

torical narratives: the history of the Lithuanian statehood and the history of the Lithuanian nation. The narrative of the history of Lithuanian statehood concentrated on the times of the Grand Duchy of Lithuania (GDL), and the narrative of the history of Lithuanian nation prioritized stories on the Lithuanian national “rebirth” of the 19th c.

The efforts to find the images of collective memory equally significant for Lithuanians Major and Minor in the times of GDL were not fruitful. There was a shortage of the GDL-related images that would be acceptable both to one and another party. That became clear in the 30s, when the progressing tension in the relations with Germany due to the revanchism of the latter in a way “woke up” the efforts to maintain the images of the battles with the Teutonic Order in the Lithuanian collective memory. In 1933, the Lithuanian press started using them to encourage the Lithuanian community in the face of German revanchism. In the field of construing the collective memory of Klaipėda Region, the Lithuanian Riflemen’s Union did their best; in the *Trimitas* (The Trumpet) journal at the time, numerous articles appeared that intended to prove a historically Lithuanian character of Klaipėda Region and to depict the epoch of battles with the Teutonic Order of the times of the GDL in the area of Lithuania Minor. The said historical narrative created in Lithuania to purposefully activate its collective memory gave birth to historical parallels between the Crusaders and the revanchist Nazi plans. However, its development in terms of formation of common collective memory was not successful, as it was just an attempt to inculcate the forcefully selected images of the memory of Lithuania Major in the field of collective memory of Lithuania Minor.

The search for images that would construe the unifying collective memory in the history of Lithuanian national movement was more successful. Simultaneously, it was an attempt to act in the opposite direction: to turn the meanings of the images not only of Lithuania Major, but also of Lithuania Minor into a common property. The most expressive and successful examples of such attempts were the resumption of celebrating St. John’s (Midsummer) night on Rambynas Hill and the image of printer Martynas Jankus. The Lithuanian Riflemen’s Union played a special role in the popularization of St. John’s celebration on Rambynas Hill, that was a tradition of Lithuanian societies in Lithuania Minor since the end of the 19th c.; in the interwar period, it also contributed to the popularization of M. Jankus’ image. The image of Martynas Jankus who was called Patriarch of Lithuania Minor was significant for relating him to the start of the Lithuanian national movement: in 1883, *Aušra* (The Dawn) was first published, and one of the initiators of its publishing was Jankus. His name was also related to Rambynas Hill next to which Jankus lived in the inter-war period. The celebration of St. John’s on Rambynas Hill and the image of Martynas Jankus, next to the day of liberation of Klaipėda Region (15 January 1923), actively celebrated in the inter-war period, became the major stimuli of collective memory that symbolically united Lithuanians of Klaipėda Region and Lithuania Major.

О ПРИСВОЕНИИ МАЛОЙ ЛИТВЫ. КОНСТРУИРОВАНИЕ ОБЪЕДИНЯЮЩЕЙ КОЛЛЕКТИВНОЙ ПАМЯТИ В МЕЖВОЕННОЙ ЛИТВЕ

Дангирас Мачюлис

Институт истории Литвы, Литва

Резюме

В 1919 г., когда надежды на то, что подписание Версальского мирного договора позволит присоединить часть Малой Литвы на правом берегу Немана (Клайпедский край) к Литве еще не были потеряны, общность Малой и Великой Литвы обосновывалась фактически одним аргументом – общим литовским языком. Потенциал коллективного происхождения и прошлого для утверждения этнической общности велико- и малолитовцев тогда еще использовался весьма редко. Для малолитовцев и великолитовцев была характерна разность коллективных памятей, которые объединяло совсем не много. Общее прошлое было столь далеким и невыраженным, что казалось трудно обнаружить что-либо, что можно было бы превратить в общие места памяти, сплачивающие Великую и Малую Литву.

В статье исследуется, как после 1923 г. политическая и культурная элита межвоенной Литвы, которая стремилась интегрировать присоединенный Клайпедский край в состав Литовского государства, конструировала общую велико- и малолитовскую коллективную память. Конструируя память, связывавшую две Литвы, литовская элита основывалась на двух основных проекциях коллективной памяти, преобладавших в межвоенной Литве и отражавших два исторических нарратива литовцев – историю государственности Литвы и историю литовского народа. В нарративе об истории государственности внимание сосредоточивалось на временах Великого Княжества Литовского (ВКЛ), а приоритетом для нарратива об истории литовского народа выступал рассказ о национальном «возрождении» литовцев в XIX веке.

Стремления найти образы коллективной памяти в истории ВКЛ, которые были бы одинаково значимы для литовцев Малой и Великой Литвы, не были плодотворными. Образов, связанных с историей ВКЛ, которые могли бы стать приемлемыми для обеих сторон, не хватало. Это стало очевидно в 1930-е гг., когда прогрессирующее напряжение в отношениях с Германией из-за реваншистских настроений последней как будто «разбудило» усилия поддерживать в литовской коллективной памяти образы борьбы против Тевтонского ордена. В 1933 г. литовская печать стала использовать их, стараясь, в связи с реваншизмом Германии, внушить смелость литовскому обществу. На этом участке конструирования коллективной памяти о Клайпедском крае усиленно трудился Союз стрелков Литвы, в журнале которого «Тримитас» в это время появлялось множество статей, посвященных доказательствам литовскости Клайпедского края и изображению эпохи времен ВКЛ, в течение которой происходила борьба против Тевтонского ордена на территории Малой Литвы. Такой создаваемый в Литве нарратив, целенаправленно активизировавший коллективную память, порождал исторические параллели между крестоносцами и реваншистскими планами национал-социалистов. Все же его развитие, с точки зрения формирования общей коллективной памяти, было неудачным, поскольку это была всего лишь попытка внедрить в коллективную память малолитовцев директивно отобранные образы памяти великолитовцев.

Успешнее поиск образов, которые создавали бы общность коллективной памяти, проводился с помощью обращения к истории национального движения литовцев. В тоже время это было попыткой действовать в противоположном направлении – превратить в нечто соединяющее значения не только великолитовской, но и малолитовской памяти. Наиболее значимыми и успешными примерами такого рода стало возобновление традиции празднования дня Ивана Купалы (по-литовски Йонинес) на возвышенности Рамбинас и образ печатника Мартинаса Янкуса. В популяризации празднования дня Ивана Купалы на Рамбинасе, которые там, начиная с конца XIX века, устраивали товарищества Малой Литвы, особую роль сыграл Союз стрелков Литвы, также оказавший значительное содействие в популяризации образа М. Янкуса. Образ М. Янкуса, названного «патриархом Малой Литвы», был важен, поскольку эта фигура связывалась с началом национального движения литовцев – выпуском с 1883 г. журнала «Аушра» («Рассвет»), одним из инициаторов которого был М. Янкус. Кроме того, его фигура связывалась и с возвышенностью Рамбинас, возле которой в течение межвоенного периода М. Янкус проживал. Празднование дня Ивана Купалы на Рамбинасе и образ Мартинаса Янкуса наряду с активно отмечавшимся в межвоенное время днем «освобождения» Клайпеды (15 января 1923 г.) стали основными стимулами коллективной памяти, символически соединявшими литовцев Клайпедского края с Литовским государством.